

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ

**Дзяржаўная навуковая ўстанова
«ЦЭНТР ДАСЛЕДАВАННЯЎ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ, МОВЫ
І ЛІТАРАТУРЫ»**

**філіял «ІНСТЫТУТ МАСТАЦТВАЗНАЎСТВА, ЭТНАГРАФІІ
І ФАЛЬКЛОРУ ІМЯ КАНДРАТА КРАПІВЫ»**

**ПЫТАННІ
МАСТАЦТВАЗНАЎСТВА,
ЭТНАЛОГІІ І ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ**

ВЫПУСК 26

Мінск
«Права і эканоміка»
2019

УДК 39 (=161)
ББК 63.5
П95

Калегіях ВАК Беларусі ад 15.11.2007 зборнік уключаны ў Пералік навуковых выданняў
Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў.

Рэдакцыйная калегія:

А. А. Каваленя, І. Шыркайтэ, С. Испас, Г. А. Скрыпнік, А. І. Лакотка,
М. Ф. Піліпенка, Т. В. Валодзіна, А. В. Гурко, В. І. Жук, А. В. Красінскі,
Б. А. Лазука, Т. Г. Мдзівані, А. М. Ненадавец, В. С. Новак, Я. М. Сахута,
Р. Б. Смольскі, Г. П. Цмыг, В. М. Шарая, В. М. Ярмалінская, В. Д. Міцкевіч

Навуковы рэдактар:

акадэмік *А. І. Лакотка*

Рэцэнзенты:

доктар архітэктурны А. С. Сардараў
доктар гістарычных навук І. І. Калачова

Рэдактар-укладальнік:

кандыдат філалагічных навук *А. Г. Алфёрава*

П95 **Пытанні** мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. 26 / Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі; навук. рэд. А.І. Лакотка. – Мінск : Права і эканоміка, 2019. – 416 с.

ISSN 2221-9919

У зборніку змешчаны навуковыя артыкулы, у якіх прадстаўлены новыя вынікі даследаванняў, актуальныя для вырашэння сучасных праблем нацыянальнай культуры. Гэта матэрыялы супрацоўнікаў і аспірантаў Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, вышэйшых навучальных устаноў Беларусі. Акрамя таго, падаюцца артыкулы аспірантаў і навукоўцаў з Украіны, Літвы, Кітая.

Зборнік выдаецца ў рамках выканання Дзяржаўнай комплекснай праграмы навуковых даследаванняў на 2016 – 2020 гг. «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства» (падпраграма «Гісторыя і культура»).

Частка артыкулаў прадстаўлена ў рамках Праграмы навуковага супрацоўніцтва Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь.

Адрасуецца спецыялістам у галіне гуманітарных навук, выкладчыкам і студэнтам, усім, хто цікавіцца дадзенай праблематыкай.

**УДК 39 (=161)
ББК 63.5**

ISSN 2221-9919

© ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры», 2019
© Афармленне. «Права і эканоміка», 2019

ЗМЕСТ

<i>Лакотка А. І.</i> Яркая старонка музычнай культуры (да 200-годдзя з дня нараджэння Станіслава Манюшкі)	7
РАЗДЗЕЛ I ПРАБЛЕМЫ АРХІТЭКТУРЫ, ВЫЯЎЛЕНЧАГА І ДЭКАРАТЫЎНА-ПРЫКЛАДНОГА МАСТАЦТВА	
<i>Бабич Т. Н.</i> Феномен «Zebrating art», или Спрятанный мир «полосатого» искусства	11
<i>Балейко В. В.</i> Глусская крепость: вопросы реконструкции	15
<i>Бунеева Д. Ю.</i> Сацыяльныя перадумовы развіцця феномена кічу	21
<i>Быкава Г. К.</i> Мастацкае афармленне друкаваных вучэбных выданняў лацінічнага пісьма на беларускіх землях XVI – XVIII стст.: гістарыяграфія пытання	27
<i>Габрусь Т. В.</i> Мадыфікацыі драўляных храмаў з вежай над бабінцам у беларускім дойлідстве	31
<i>Гу Цзецзин</i> «Китайский след» в архитектуре (в контексте художественного диалога Востока и Запада)	37
<i>Кушнярэвіч А. М.</i> Гістарыяграфія нямецкіх уплываў у беларускім мастацтве XIII – XIX стст.	44
<i>Лавыш К. А.</i> Воздействие искусства восточного и византийского мира на искусство средневековых городов Беларуси в X – XIV вв. в контексте общеевропейского процесса	49
<i>Павельчук И. А.</i> Женский образ сквозь зеркальце сезаннизма в практике Ф. Кричевского 1926 – 1931 гг.	54
<i>Пікулік А. М.</i> Беларускае мастацтва дзіцячай кнігі і «выклікі часу»	60
<i>Русакевич Е. Н.</i> Анализ кураторской и художественной практики Студенческого центра современного искусства «Alla prima» Белорусской государственной академии искусств	64
<i>Салман О.</i> Цифровое проектирование в архитектуре Беларуси	69
<i>Хань Юнган</i> Тенденции развития китайской масляной живописи	75
<i>Шамрук А. С.</i> Минимализм в архитектуре XXI века	80
РАЗДЗЕЛ II ПРАБЛЕМЫ ТЭАТРАЛЬНАГА, ЭКРАННАГА І МУЗЫЧНАГА МАСТАЦТВА	
<i>Алейнікава Э. А.</i> На шляху фарміравання інтанацыйнага слоўніка айчыннай вакальнай лірыкі (на матэрыяле песень С. М. Новіка-Пяюна)	86
<i>Ван Бэйкэ</i> Формы работы со зрительской аудиторией кино в Китае	90
<i>Волчэк А. Н.</i> Режиссёрская интерпретация литературного первоисточника в спектаклях для детей Белорусского государственного театра кукол начала XXI в.	94
<i>Голикова-Пошка Е. В.</i> Медиаобразование как способ повышения медиаграмотности (на примере белорусского интернет-контента)	100
<i>Дубка А. С.</i> Соната для тромбона и фортепиано Ю. Ищенко как образец концертно-камерной трактовки жанра	105

<i>Дубоўская К. М.</i> Інавацыйныя тэхналогіі ў тэатры: віртуальная і дапоўненая рэальнасць	111
<i>Ермолович-Дащинский Д. Д.</i> Режиссура эксперыментальных спектаклей прэктных тэатраў Беларусі ХХІ века	115
<i>Мдивани Т. Г.</i> Творчасць А. В. Богатырэва в контексте белорусскай музыкі ХХ – ХХІ вв.	121
<i>Мельникова Л. И.</i> Художественно-эстетические особенности аудиовизуального контента в контексте праграмнасці тэлевідення	126
<i>Слабодчикова Т. Г.</i> О специфике обучения иностранцев профессии дирижэра-хормейстера (из опыта работы в классе с китаецкими студэнтами)	132
<i>Старикова В. В.</i> Исполнительское искусство в аудиовизуальной фиксации: научные подходы	135
<i>Цмыг Г. П.</i> О жанровом взаимодействии в хоровой музыке (на примере мадриагала, мотета и хорового концерта 2-й половины ХVІ – начала ХVІІ в.)	141
<i>Цю Минь</i> Фольклоризм в музыкальном исполнительстве Китая	147
<i>Чжу Гэлимэн</i> Особенности взаимодействия музыки и танца в погребальном ритуале Китая	152
<i>Шырма Ю. В.</i> Стварэнне спектакля «Ладдзя Роспачы» ў тэатры лялек сучаснымі сродкамі фонасферы	158
<i>Юдова-Романова Е. В.</i> Генераторы сценических эффектов как средство прэзентацыі абразной інфармацыі в сценычным прастранстве	163
<i>Ярмалінская В. М.</i> Тэатральны касцюм – адзін з галоўных складнікаў мастацтва сцэнаграфіі	168
<i>Яроміна К. П.</i> У. Шэкспір на сцэне тэатра лялек: вопыт беларускіх пастановак 1990 – 2010-х гадоў	173

РАЗДЗЕЛ ІІІ ПРАБЛЕМЫ ЭТНАЛОГІІ, АНТРАПАЛОГІІ, ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ І СЛАВІСТЫКІ

<i>Альшевская А. С.</i> Модификация образа Кошца в литературе фэнтэзі ХХІ в.: основные тенденции	179
<i>Аўсейчык У. Я.</i> Асаблівасці гаспадарчых заняткаў старавераў Падзвіння (па матэрыялах 2-й паловы ХІХ – пачатку ХХ ст.)	184
<i>Бялявіна В. М.</i> Земляробчыя традыцыі беларусаў у сучаснай святочнай культуры сельскага насельніцтва Рэспублікі Беларусь	190
<i>Воінава А. М.</i> Лексіка вясельнага абраду ў гаворках Нараўлянскага раёна	195
<i>Вяргеенка С. А.</i> Некаторыя аспекты вырашэння гендарных узаемаадносін у беларускіх сацыяльна-побытавых замовах	200
<i>Глузд В. І.</i> Мясцовыя асаблівасці святкавання Каляд на тэрыторыі Жлобінскага раёна	203
<i>Грунтоў С. У.</i> Надмагільныя макі: значэнні і кантэксты бытавання мемарыяльнага сімвала Беларусі ХІХ – пачатку ХХ ст.	207

<i>Гулак Н. А.</i> Крыніцы фарміравання паэтычнай семантыкі партызанскіх песень Беларусі	212
<i>Гурко А. Вікт.</i> К вопросу об источниках формирования представлений о Беларуси и России у белорусской молодежи на территориях белорусско-российского пограничья в 2010-х годах	217
<i>Захаркевіч С. А.</i> Культура армян Беларусі на сучасным этапе	221
<i>Зубко Д. Г.</i> Праздничные традиции белорусской диаспоры в современном Китае (по материалам Интернета)	227
<i>Ізергіна А. М.</i> Беларуская школа як фактар фарміравання этнічнай ідэнтычнасці беларускай супольнасці Літвы	231
<i>Каспяровіч Г. І.</i> Развіццё птушкагадоўлі беларусаў у 1920 – 1980-я гады	236
<i>Кастрыца А. А., Новак В. С.</i> Народныя вераванні беларусаў (на матэрыяле фальклору Добрушкага, Веткаўскага і Гомельскага раёнаў Гомельскай вобласці)	241
<i>Ковалёва Р. М.</i> Миф о былом единстве в фольклорном отражении	245
<i>Коваль-Фучыла І. М.</i> Асаблівасці бытавання ўкраінскай і беларускай традыцыі пахавальных галашэнняў (канец ХХ – пачатак ХХІ ст.)	250
<i>Корнікова Н. В.</i> Культурно-познавательный туристический досуг интеллигенции Гомельщины в 1960 – 1980-е годы	256
<i>Кухаронак Т. І.</i> Фестиваль как форма современной праздничной культуры (на примере Всебелорусского фестиваля национальных культур)	262
<i>Мазурына Н. Г.</i> Варыянтнасць у фалькларыстыцы 2-й паловы ХХ – пачатку ХХІ ст.	267
<i>Мешков Р. В.</i> К вопросу о семейных праздниках и обрядах иудеев Беларуси во 2-й половине ХХ – начале ХХІ в.	272
<i>Наваградскі Т. А.</i> Тыпалогія страў у традыцыйнай культуры харчавання беларусаў	278
<i>Ненадавец Я. А.</i> Функцыі і семантыка прадуктаў пчалярства ў народнай медыцыне беларусаў	284
<i>Новак В. С.</i> Каляндарна-абрадавы фальклор Брагіншчыны: рэгіянальна-лакальны аспект	288
<i>Олюнина И. В.</i> Достижение Целей устойчивого развития в этнологических исследованиях	294
<i>Паборцава К. В.</i> Народная дэманалогія Нараўляншчыны ў сучасных запісах	298
<i>Ракова Л. В.</i> Традиции воспитания детей в современной семье на белорусско-русском пограничье	301
<i>Раюк А. Р.</i> Чэшскі вопыт адраджэння ў асэнсаванні каталіцкіх дваран-кансерватараў Беларусі ў канцы ХІХ – пачатку ХХ ст.	307
<i>Романенко И. В.</i> Влияние профессиональных традиций на современную социальную культуру белорусской деревни	312
<i>Станкевіч А. А.</i> Сінанімічныя паўторы як сродак структурна-семантычнай арганізацыі пазаабрадавага паэтычнага тэксту	317

<i>Уласевіч Р. М.</i> Формы баўлення вольнага часу ў асяродку шляхты беларускіх зямель Вялікага Княства Літоўскага ў XVIII ст.	322
<i>Хазанова К. Л.</i> Зааморфныя вобразы ў беларускіх прыказках і прымаўках	327
<i>Цітавец А. В.</i> Духоўная спадчына Століншчыны (па матэрыялах архіва Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі)	332
<i>Чжан Иньлин</i> Историография по исследованию китайской диаспоры в Беларуси	338
<i>Шарая О. Н.</i> «Куст (Кўста) водой не обливали» (к вопросу о семантике западнополесского обряда «вождения Кўста»)	342

РАЗДЗЕЛ IV ПРАБЛЕМЫ ЗАХАВАННЯ КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

<i>Барвенава Г. А.</i> Рытуал хрышчэння і перахрышчвання на беларускай зямлі ў эпоху Сярэднявечча	349
<i>Белааш С. А.</i> Роль мастеров в формировании белорусской школы художественного стекла	355
<i>Берташутэ Р.</i> Опыт воссоздания в Литовском музее народного быта памятника сакральной архитектуры – деревянного костёла из местечка Саснава	359
<i>Голубенко М. Н.</i> Негативный аффорданс медиума в искусстве: к постановке проблемы	365
<i>Гурченко А. И.</i> Традиционное народное творчество и идеи белорусского национально-культурного возрождения на рубеже XIX – XX вв.	370
<i>Жихарко Ж. М.</i> Природный камень в архитектуре и декоративно-прикладном искусстве БССР	376
<i>Кенигсберг Е. Я.</i> Научные проблемы осмысления кураторских практик современного изобразительного искусства	381
<i>Мазур В. П.</i> Унікальны фрагмент стенописи XVIII века из церкви Святого Николая в селе Синява	387
<i>Михайлец М. А.</i> Изучение нематериального культурного наследия с целью его сохранения: партисипативные методы	392
<i>Морунов А. А.</i> Компилятивные формы фотоискусства в белорусской фотографии конца XIX – 1-й половины XX в.	398
<i>Сяо Жань</i> Традиции и новации в области сохранения художественно-фольклорного наследия (на материале Китая и Беларуси)	403
<i>Трушина Т. Р.</i> Белорусская народная кукла в современных культурных процессах	408

царевичу за освобождение) не позволяют нам с современной точки зрения отождествлять его с абсолютным негативом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аникин, В. П. Русская сказка: пособие для учителей / В. П. Аникин. – М.: Просвещение, 1977. – 208с.
2. Белянин, А. О. Тайный сыск царя Гороха. Чёрный меч царя Кощея: фантастические романы / А. О. Белянин. – М.: Армада; Альфа-книга, 2015. – 490 с.
3. Боброва, И. Наше величество Змей Горыныч: фантастические романы / И. Боброва. – М.: Армада; Альфа-книга, 2008. – 252 с.
4. Буркин, Ю. Остров Русь / Ю. Буркин, Ю. Лукьяненко. – М.: АСТ, 2000. – 480 с.
5. Жариков, В. Четырнадцатое, суббота: фантастический роман / В. Жариков. – М.: Альфа-книга, 2008. – 347 с.
6. Малаховская, А. Н. Наследие Бабы-Яги: Религиозные представления, отражённые в волшебной сказке, и их следы в русской литературе XIX – XX вв. / А. Н. Малаховская. – СПб.: Алетейя, 2007. – 344 с.
7. Морозов, И. А. Феномен куклы в традиционной и современной культуре (кросс-культурное исследование идеологии антропоморфизма) / И. А. Морозов. – М.: Индрик, 2011. – 352 с.
8. Никитина, Е. А что вы хотели от Бабы-яги / Е. Никитина. – М.: Альфа-книга, 2007. – 384 с.
9. Ожегов, С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под общ. ред. Л. И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – М.: Оникс; Мир и образование, 2010. – 1200 с.
10. Русские народные сказки / сост. М. А. Казберук. – Минск: Юнацтва, 1984. – 334 с.
11. Рыбаков, Б. А. Язычество древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М.: Наука, 1987. – 783 с.
12. Сергеева, А. Дорога в Тридцатое царство: славянские архетипы в мифах и сказках / А. Сергеева. – М.: София, 2016. – 368 с.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена изучению особенностей модификации образа Кощея Бессмертного в русском фэнтези XXI в. В статье выделены и проанализированы две противоположные тенденции модификации образа Кощея: антропоморфизация и антиантропоморфизация.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the peculiarities of modification of the image of Koshchey the Immortal in Russian fantasy of the XXI century. The article analyzes two opposing tendencies of modification of Koschey's image: anthropomorphization and anti-anthropomorphization.

Аўсейчык У. Я.

АСАБЛІВАСЦІ ГАСПАДАРЧЫХ ЗАНЯТКАЎ СТАРАВЕРАЎ ПАДЗВІННЯ (ПА МАТЭРЫЯЛАХ 2-Й ПАЛОВЫ XIX – ПАЧАТКУ XX СТ.)

*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт
(Паступіў у рэдакцыю 06.03.2019)*

Для даследавання праблем этнічнай гісторыі народаў, у тым ліку асобных этнічных груп, якой з'яўляецца стараверскае насельніцтва Падзвіння, каштоўнай крыніцай з'яўляецца матэрыяльная культура. Як сведчаць этнаграфічныя матэрыялы, у сферы матэрыяльнай культуры рускія стараверы значна адрозніваліся ад мясцовага беларускага насельніцтва. Матэрыяльная культура этнасу (або асобнай этнічнай

групы), якая фарміруецца пад уплывам розных фактараў, утрымлівае характэрныя рысы этнічнай культуры. Нават нягледзячы на імклівыя тэмпы эвалюцыі традыцыйнай культуры, якія асабліва інтэнсіўна праяўляліся з сярэдзіны ХХ ст., элементы матэрыяльнай культуры працягваюць захоўваць этнічную спецыфіку.

Важным пры даследаванні этнакультурных працэсаў асобных этнічных груп, якія пражываюць у іншаэтнічным асяроддзі, з'яўляецца тая акалічнасць, што традыцыі захоўваюцца на працягу доўгага перыяду і нават у тых выпадках, калі істотна змяняюцца ўмовы жыцця. Гэтая рыса з'яўляецца карыснай пры даследаванні этнакультурных працэсаў. Дзякуючы такой уласцівасці традыцыі з'яўляецца магчымасць не толькі «па пэўных этнічных асаблівасцях устанавіць, да якой групы і да якога народа належыць той ці іншы калектыў» [9, с. 159], але і прасачыць эвалюцыю яго традыцыйнай культуры (нават па больш позніх стадыях развіцця).

У дадзеным артыкуле разглядаюцца гаспадарчыя заняткі старавераў Падзвіння на аснове этнаграфічных і гістарычных крыніц 2-й паловы ХІХ – пачатку ХХ ст. Аналіз названай праблематыкі з'яўляецца важным аспектам у даследаванні этнакультурнай спецыфікі старавераў Беларусі ў дыяхраннай перспектыве.

Пры апісанні гаспадарчай дзейнасці старавераў Падзвіння даследчыкі ХІХ – пачатку ХХ ст. нярэдка ўказвалі найбольш спецыфічныя і выразныя рысы іх культуры, але не ўключалі поўнай характарыстыкі гаспадарчых заняткаў. Разам з тым, шэраг апісанняў тычыцца толькі старавераў-мяшчан, якія на той час складалі меншую частку стараверскага насельніцтва. Такія даследаванні таксама не даюць поўнай карціны. У гэтым плане паказальным з'яўляецца апісанне гаспадарчых заняткаў старавераў Беларусі, зробленае М. Без-Карніловічам у сярэдзіне ХІХ ст. Па назіраннях даследчыка, стараверы «займаюцца будаўніцтвам хат, пчалярствам, возніцтвам; па вёсках скупляюць мёд, воск, сушоныя баравікі, палотны, напоі; у памешчыкаў у садах закупаюць яблыкі, грушы, ягады: развозяць іх па гарадах і мястэчкам разам з гароднінай з найманых у прадмесцях гародаў» [3, с. 240]. У той жа час ён не апісвае сельскагаспадарчую дзейнасць стараабраднікаў, якая ў іх з'яўлялася асноўнай.

У многіх этнаграфічных апісаннях ХІХ – пачатку ХХ ст. амаль не згадваецца сельскагаспадарчая дзейнасць старавераў. І толькі пры больш сур'ёзным даследаванні характару гаспадарчай дзейнасці з выкарыстаннем статыстычных даных даследчыкі адзначаюць вялікую прадстаўленасць у структуры гаспадарчых заняткаў старавераў якраз земляробства [18, с. 206]. Як вынікае са статыстычных даных, большая частка старавераў Падзвіння была сялянамі. Матэрыялы перапісу 1897 г. сведчаць, што ў Віцебскай губерні стараверы, якія пражывалі ў сельскай мясцовасці, складалі асноўную частку ад усіх старавераў рэгіёна (91%), у той жа час стараверы-гараджане – толькі 9% [16, с. 74].

Перасяленне рускіх сялян на Падзвінне, выкліканае рэформай патрыярха Нікана, не прынесла істотных змен для іх гаспадарчай дзейнасці. У кліматычным плане новыя землі мала адрозніваліся ад ранейшага месца жыхарства. А таму асноўным заняткам, як гэта вынікае з аналізу этнаграфічных і статыстычных матэрыялаў, у іх заставалася земляробства. Па сведчанні праваслаўнага святара В. Волкава, першапачаткова стараверы ў Віцебскай губерні сяліліся у памесцях шляхты на месцах, што пуставалі; землях, якія належалі ўніяцкім і каталіцкім манастырам; выбіралі пераважна месцы лясістыя, самыя глыбокія і адасобленыя

трушчобы [5, с. 51]. Такая асаблівасць абумоўлена ў значнай ступені імкненнем старавераў да самаізаляцыі і мінімалізацыі кантактаў са знешнім светам. Імкнучыся па магчымасці менш судакранацца з «антыхрыставым светам» і «апаганенай антыхрыстам царквой» [19, с. 707], яны жылі ізалявана, замкнёнымі абшчынамі. А таму сяліліся пераважна ў цяжкадаступных месцах, як, напрыклад, стараверы вёскі Дрысвяты Браслаўскага раёна, якія да пачатку XX ст. жылі на востраве. А жыхары-стараверы вёскі Пашавічы Браслаўскага раёна і зараз жывуць на паўвостраве, куды дабрацца даволі складана [10, с. 135; 15, с. 327].

Нават у канцы XX – пачатку XXI ст. сярод мясцовага беларускага насельніцтва рэгіёна захоўваецца вобраз старавераў, якія сяліліся ў цяжкадаступных месцах, высякаючы лясы і расчышчаючы тэрыторыю для свайго паселішча, тым самым не выпяняючы мясцовае насельніцтва: *«Ну як свякрова расказывала: тут пасяліўся первы маскаль. Тры браты было: на малым узгор’е, на большым і тут. Тут раней лясы былі і мядзведзі дажа. Эта ж цяпер нет нічога»* [21, с. 762].

На першых этапах пасялення на тэрыторыі Беларусі стараверы імкнуліся весці гаспадарку, бліскую да натуральнай (з-за рэлігійных перакананняў забаранялася мець шырокія зносіны з нестараверамі). Аднак ужо ў XIX ст., як сведчаць крыніцы, структура гаспадарчай дзейнасці істотна мяняецца.

Пераважная большасць старавераў Падзвіння была сялянамі, і асноўнай формай іх заняткаў з’яўлялася земляробства [12, с. 189; 16, с. 74; 18, с. 206; 13, с. 65]. Паўсюль у іх была пашырана трохпольная сістэма севазвароту з рэдкімі выпадкамі падсева канюшыны на яравым полі. Шматпольная сістэма сустракалася ў больш заможных стараабраднікаў. Са збожжавых больш пашырана было жыта. З-за асаблівасцяў глебы Падзвіння такі выбар быў апраўданы. Жыта не з’яўляецца пераборлівай культурай, яго вырошчванню адпавядалі і кліматычныя ўмовы Віцебшчыны. Акрамя жыта, стараабраднікі сеялі авёс і ячмень. Значную частку ячменю віцебскія стараабраднікі аддавалі на бровары. Тэхналогію вырошчвання аўса стараабраднікі, верагодна, перанялі ад сялян Смаленшчыны. Гэтая расліна добра пераносіла вільготнае і халоднае надвор’е, давала ядрэнныя ўраджаі на падзолістых землях. Аднак пасяўныя плошчы аўса былі значна меншыя, чым плошчы пад жыта [6, с. 151 – 152].

Віцебскія стараверы вялікую ўвагу надавалі таксама вырошчванню лёну. Пра гэта неаднаразова паведамлялі даследчыкі 2-й паловы XIX ст. Значную частку яго сеялі на продаж [20, с. 21]. Сеялі лён часцей за ўсё на палях з-пад канюшыны, дзеля гэтага арандавалі памешчыцкія землі: лён тут даваў добры ўраджай, а значыць, і добрую грашовую падтрымку гаспадарцы. Па сведчанні А. Гарбацкага, інтэнсіўна вырошчвалі лён у 1-й палове XIX ст. на Браслаўшчыне. У Браслаўскім павеце ільнаводства было распаўсюджана ў такіх маёнтках, як Дрысвяты, Лакіны, Відзы Альбрахтоўскія, Відзы Лоўчынскія, Кавалёва, а таксама на землях Дубінаўскага староства і Залескага вайтоўства [6, с. 152].

Стараверы займаліся таксама агародніцтвам і садаводствам. Як сведчаць крыніцы, у Віцебскай губерні стараверы складалі значную частку ўсіх агароднікаў. Акрамя таго, яны арандавалі землі вакол гарадоў, нярэдка ў сёлах. Агародніцтва было развіта таксама і ў старавераў-мяшчан [4, с. 176 – 177]. Неаднаразова ў крыніцах сустракаецца апісанне, што ў 2-й палове XIX ст. менавіта стараверы больш актыўна займаліся садаводствам і агародніцтвам: *«Агародніцтва развіта паўсюдна, для*

мясцовых патрэб, а ў горадзе Віцебску і іншых вялікіх гарадах губерні саадаводствам і агародніцтвам займаюцца спецыяльна з камерцыйнымі мэтамі з вялікім поспехам стараверы» [14, с. 329]. К. Анікіевіч, апісваючы гаспадарку старавераў Сенненшчыны, пазначаў, што характэрнай рысай стараверскай сядзібы былі «за дамамі садзікі, дзе ў больш заможных стаялі вулі пчол, але мёдам яны не гандлююць, а спажываюць яго на свой уласны ўжытак; на агародах усялякая агародніна, якой яны гандлююць» [1, с. 105]. Вырошчвалі пераважна агуркі, капусту, рэпу, рэдзьку, цыбулю [1, с. 105; 7, с. 274].

Акрамя земляробства рускія сяляне-стараверы займаліся і жывёлагадоўляй. Але гэтая галіна гаспадаркі да пачатку ХХ ст. не атрымала ў іх, як і ў мясцовага беларускага насельніцтва, самастойнага развіцця. Жывёлагадоўля была закліканая, у першую чаргу, задавальняць патрэбы сялян у цяглавай сіле, неабходнай для земляробства, арганічным угнаенні і прадуктах харчавання. Але больш заможныя стараверы часам набывалі жывёлу добрай пароды нават за межамі Расійскай імперыі [9, с. 144]. Асаблівая ўвага надавалася цяглавай жывёле. Даследчыкі ХІХ ст. адзначалі, што ў старавераў Віцебскай губерні коні добрыя, сытыя, у адрозненне ад коней мясцовых сялян [9, с. 148].

Стараверы былі занятыя не толькі ў сельскай гаспадарцы. У 2-й палове ХІХ ст., асабліва пасля адмены прыгоннага права і буржуазных рэформ, колькасць старавераў значна павялічваецца ў гарадах Падзвіння. Як сведчаць матэрыялы даследавання А. Гарбацкага, ужо ў сярэдзіне ХІХ ст. на гэтых тэрыторыях доля старавераў, якія займаліся гандлем і рамёствамі істотна узрастае. Разам з тым, павялічваецца і колькасць заможных купцоў і гандляроў з ліку старавераў [6, с. 113].

Рамесныя і прамысловыя заняткі старавераў Падзвіння былі прадстаўлены не толькі ў гарадах, але і ў сельскіх населеных пунктах: «Сярод старавераў, якія жывуць у сёлах і вёсках, пераважная большасць занятая земляробствам, але наогул яны не маюць нязменнай схільнасці да земляробства, ахвотна змяняючы яго на іншыя промыслы» [18, с. 206]. Найбольшае значэнне мелі так званыя здабыўныя промыслы – збіральніцтва, паляўніцтва, рыбалоўства, пчалярства і лясныя промыслы [1, с. 105; 3, с. 189; 7, с. 275]. На Віцебшчыне стараверы займаліся і адыходнымі промысламі: лоўляй рыбы, возніцтвам, цяслярствам, вырабам цэглы, вязаннем рыбалоўных сетак. Акрамя таго, значны даход атрымлівалі ад капання равоў і працы на чыгунцы. У 2-й палове ХІХ ст. у Новааляксандраўскім павеце значны даход стараверам прыносіла рыбалоўства, а таксама лоўля ракаў, якія прадаваліся за мяжу [6, с. 153].

З поспехам стараверы на Падзвінні займаліся і рознымі рамёствамі. Так, яшчэ ў 1-й палове ХІХ ст. у Відзах сярод старавераў-рамеснікаў былі вядомы тыя, хто вырабляў скуры, кавалі, цесляры і распілоўшчыкі дошак, краўцы і г.д. [6, с. 153; 7, с. 275]. Па сведчанні А. Семянтоўскага, стараверы ў рэгіёне выраблялі цэглу, вялі «лясную прамысловасць» [20, с. 21].

Акрамя вырошчвання лёну на продаж, стараверы Падзвіння выкарыстоўвалі яго для ўласных патрэб у ткацтве, а з вытканага матэрыялу выраблялі не толькі адзенне, але прасціны, накідкі і ручнікі. Адметныя рысы маюць менавіта ручнікі старавераў. На Віцебшчыне выяўлены адзінкавыя ўзоры ручнікоў з выявамі сусветнага дрэва, вышываныя ў старажытнай тэхніцы двухбаковага шывта-«роспісу» і выкананыя ў 2-й палове ХІХ ст. Ручнікі паходзяць з заходніх раёнаў Віцебскай вобласці:

Шаркаўшчынскага, Верхнядзвінскага, Міёрскага. Ёсць усе падставы сцвярджаць, што яны звязаны з культурай рускіх старавераў. У іншых рэгіёнах Беларусі ручнікоў такога тыпу не зафіксавана [21, с. 862 – 863].

На Падзвінні вядомыя і ручнікі старавераў з адметным чырвоным ці паліхромным арнамантам, выкананым у тэхніцы выбранага ткацтва. Гэтыя вырабы былі распаўсюджаны ў асяроддзі старавераў-беспапоўцаў рэгіёна. На захадзе Віцебскай вобласці і ў Лепельскім раёне бытавалі мясцовыя назвы ручнікоў такога тыпу: «забіраны ручнік», «заборка», «наборка», «накладны», «набіраны на доску ручнік», «ручнік з выкладамі», «стараверскі перабор» [21, с. 863 – 864].

Даволі распаўсюджаным сярод старавераў, асабліва ў 2-й палове XIX ст., становіцца гандаль. Яны часта мелі свае крамы ў гарадах і мястэчках. Добра наладжанай гандлёвай дзейнасцю вылучаліся стараверы ў Відзах: ім тут належала большасць крам [6, с. 153; 17, с. 8]. Стараверы на Падзвінні вядомы і як скупшчыкі ў беларускага сялянства розных тавараў, якія яны потым перапрадавалі. Віцебскія стараабраднікі гандлявалі не толькі ў сваёй губерні, але і за яе межамі: коньмі і рагатай жывёлай, птушкай, лесам і лёнам. Лес у вялікай колькасці сплаўляўся за мяжу. Галоўным шляхам для сплаву была рака Нёман і яе прытокі [6, с. 153; 8, с. 286]. У 2-й палове XIX ст. адной з важных крыніц даходу віцебскіх стараабраднікаў быў гандаль гусямі. Гусі мясцовай буйной даўгашыяй пароды адпраўляліся выключна ў Германію, дзе прадаваліся па 5-6 марак за штуку [6, с. 153].

Стараабраднікі Падзвіння вызначаліся грунтоўнасцю вядзення гаспадаркі і яе заможнасцю, за што заслужылі павагу з боку мясцовага беларускага насельніцтва. Гэта адзначалі даследчыкі канца XIX – пачатку XX ст.: «З ліку старавераў выходзяць вельмі добрыя гандляры, часам вельмі багатыя, і рамеснікі; многія займаюцца падрадамі; сярод тых, што жывуць у гарадах, большасць займаецца саадаводствам і агародніцтвам. Вядучы цвярозы лад жыцця, адрозніваючыся прыроднай кемлівасцю, фізічнай сілай, маючы апору ў выпадку матэрыяльнай патрэбы ў сваіх адзінаверцаў, старавер з'яўляецца выдатным працаўніком, гандляром і падрадчыкам, які заслугоўвае агульнага даверу. У Заходнім краі ставяцца да старавераў з вялікай павагай, як да дзелавітых людзей, хоць і не заўсёды далюбліваюць» [18, с. 206]. Падобныя ўяўленні прасочваюцца і на падставе матэрыялаў сучасных палявых этнаграфічных даследаванняў: «Плотнік быў маскаль. Хадзіў, такія рамы дзелаў раньша ... Очэнь харошы чалавек ... Очэнь дарагі чалавек. І разьба па дзераву, усё што хочаш» (запісана аўтарам і У. С. Філіпенкам у 2005 г. ад Т. Д. Маскалёвай, 1935 г. н., у в. Івоніна Шумілінскага р-на). Сярод мясцовага беларускага насельніцтва лічылася, што стараверы з'яўляюцца спрытнымі паляўнічымі і рыбалоўамі: «Жыў тут такі Пятруха-маскалёк, дык ён нікагда без звяра ці птушаніны якой з лесу не прыходзіў, а з возера заўсёды рыбіну валачэць, дык гэта і не ўдзівіцельна, бо ён жа маскаль, а яны да гэтага дужа спрытныя» [2, с. 38].

Такім чынам, характарызуючы гаспадарчую дзейнасць старавераў Падзвіння, адзначым, што большая іх частка была занята ў сельскай гаспадарцы (земляробстве). У гэтай сферы яны мала адрозніваліся ад мясцовага беларускага насельніцтва. Але, асабліва з сярэдзіны XIX ст., ўзрастае колькасць тых, хто займаўся рамёствамі, промысламі, гандлем. На грунтоўнасць вядзення гаспадаркі старавераў рэгіёна пастаянна звярталі ўвагу даследчыкі XIX – пачатку XX ст. Падобнага меркавання

прытрымлівалася і мясцовае насельніцтва, у асяродзі якога стараверы былі вядомыя як добрыя працаўнікі і заможныя гаспадары, чым і заслужылі павагу.

ЛІТАРАТУРА

1. Аникиевич, К. Т. Сенненский уезд Могилёвской губернии / К. Т. Аникиевич. – Могилёв : Могилевский губ. стат. ком., 1907. – 148 с.
2. Аўсейчык, У. Я. Характар узаемадзеяння рускіх старавераў і беларускага насельніцтва на Віцебшчыне ў 19 – пачатку 20 стагоддзя / У. Я. Аўсейчык // Инновационное развитие Придвинского края. – Новополоцк, 2007. – С. 36 – 40.
3. Без-Корнилович, М. О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений к ней же относящихся / М. О. Без-Корнилович. – СПб. : Тип. III Отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1855. – 355 с.
4. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – СПб. : Б. и., 1852. – Т. VIII, ч. 1. Витебская губерния. – 267+9 с.
5. Волков, В. И. Сведения о начале, распространении и разделении раскола и о расколе в Витебской губернии / В. И. Волков. – Витебск : Тип. Губернского правления, 1866. – 21 + 85 с.
6. Гарбацкі, А. А. Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII – пачатку XX ст. / А. А. Гарбацкі. – Брэст : БрДУ, 1997. – 202 с.
7. Горбацкий, А. А. Календарно-бытовой уклад жизни старообрядцев Витебщины в конце XIX – первой половине XX в. / А. А. Горбацкий // Славянский мир и славянские культуры в Европе и мире: место и значимость в развитии цивилизаций и культур (история, уроки, опыт, современность) / редкол. : В. А. Космач [и др.]. – Витебск, 2002. – Ч. 1. – С. 274 – 277.
8. Долгоруков, В. М. Население губернии / В. М. Долгоруков // Витебская губерния. Историко-географический и статистический обзор. – Витебск, 1890. – Вып 1. – С. 231 – 300.
9. Заварина, А. А. Русское население восточной Латвии во второй половине XIX – начале XX века: историко-этнографический очерк / А. А. Заварина. – Рига : Зинатне, 1986. – 246 с.
10. Минина, Н. Е. Говор и материальная культура старообрядцев Витебщины (ареальный аспект) / Н. Е. Минина // Белорусское Поозерье: язык и духовная культура. – Минск, 2001. – С. 135 – 151.
11. Никифоровский, Н. Я. Пособники жихара / Н. Я. Никифоровский // Этнографическое обозрение. – 1893. – № 2. – С. 92 – 154.
12. Обзор Витебской губернии за 1885 г. – Витебск : Губернская тип., 1885. – 40 с.
13. Обзор Витебской губернии за 1891 г. – Витебск : Губернская тип., 1892. – 141 с. + 27 л. прил.
14. Памятная книжка Витебской губернии на 1885 год. – Витебск : Тип. Губернского правления, 1885. – 329 с.
15. Памяць : гісторыка-дакументальная хроніка Браслаўскага раёна. – Мінск : Паліграффармленне, 1998. – 709 с.
16. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Троицкого. – СПб. : Изд. Центрального стат. комитета М-ва внутренних дел, 1903. – 5. Витебская губерния. Тетрадь 3. – 281 с.
17. Посох, Г. Видзы / Г. Посох. – Ковно: Тип. Губернского правления, 1895. – 13 с.
18. Россия. Полное географическое описание нашего Отечества. – СПб. : Изд. Девриена, 1905. – Т. 9. Верхнее Поднепровье и Белоруссия. – 620 с.
19. Русские / отв. ред. В. А. Александров, И. В. Власова, Н. С. Полищук. – М. : Наука, 2005. – 828 с.
20. Сементовский, А. Этнографический обзор Витебской губернии / А. Сементовский. – СПб. : Тип. М. А. Хана, 1872. – 72 с.
21. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. / агульн. ідэя і рэд. Т. Б. Варфаламеевай. – Мінск : Беларуская навука, 2004. – Т. 2. Віцебскае Падзвінне. – 910 с.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются хозяйственные занятия староверов Подвинья на основе этнографических и исторических источников 2-й половины XIX – начала XX в. Приходим к выводу, что в обозначенный период большая часть староверов региона была занята в сельском хозяйстве (земледелии). В этой сфере данная этническая группа мало отличалась от местного белорусского населения. Но с середины XIX в. возрастает количество тех, кто занимался ремёслами, промыслами, торговлей. В статье охарактеризованы сельскохозяйственные занятия старообрядцев, их ремёсла и промыслы.

SUMMARY

The article deals with the economic activities of the Old Believers of Dvina region on the basis of ethnographic and historical sources of the second half of the XIX – early XX centuries. We come to the conclusion that during this period most of the Old Believers of the region were engaged in agriculture (agriculture). In this sphere this ethnic group did not differ much from the local Belarusian population. But since the middle of the XIX century the number of those who were engaged in crafts, crafts and trade has been growing. The article describes the agricultural activities of Old Believers, their crafts and trades.

Бялявіна В. М.

ЗЕМЛЯРОБЧЫЯ ТРАДЫЦЫІ БЕЛАРУСАЎ У СУЧАСНАЙ СВЯТОЧНАЙ КУЛЬТУРЫ СЕЛЬСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі

(Паступіў у рэдакцыю 14.03.2019)

Земляробства з’яўлялася галоўным гаспадарчым заняткам беларусаў з глыбокай старажытнасці, вызначаючы характар і асаблівасці іх матэрыяльнай культуры, лад жыцця, працоўныя навыкі. Ад земляробства неаддзельна і мноства элементаў народнай духоўнай культуры. Яно спарадзіла самы багаты пласт беларускага фальклору і ўстойлівую сістэму абрадаў, звычайў, магічных дзеянняў, якія суправаджалі хлебаробаў у святы і штодзённай працы.

Сфарміраваўшыся за многія стагоддзі ў цесным адзінстве з рэлігійным светапоглядам сялян, традыцыйныя земляробчыя святы і абрады (першы веснавы выхад аратага ў поле, зажынкі, дажынкі), пры ўсёй іх сімвалічнасці, былі зразумелыя ўсім па змесце, цікавыя і ўрачыстыя па форме, упрыгожвалі і ўносілі разнастайнасць у сялянскае жыццё. Адначасова яны з’яўляліся магутным сродкам працоўнага і грамадзянскага выхавання, галоўнай функцыяй якога была пераемнасць, перадача новым пакаленням маральных нормаў, ідэй і духоўных каштоўнасцей мінулага, што забяспечвала моладзі арганічнае ўключэнне ў наяўную сістэму жыццядзейнасці этнасу.

У гады савецкай улады з народнай святочнай культуры былі выдалены рэлігійныя элементы. Сярод вясковага насельніцтва Беларусі склаліся і атрымалі шырокае распаўсюджванне новыя святы і абрады, звязаныя з пачаткам або заканчэннем асобных вытворчых цыклаў сельскагаспадарчых работ: Свята першай баразны, Свята першага снапа, Свята апошняга снапа, Свята ўраджаю.

Абапіраючыся ў сваім станаўленні на народныя традыцыі, яны не мелі прамой пераемнасці з традыцыйнай абраднасцю беларусаў, уяўляючы сабой другую форму культуры, у якой захоўваліся толькі некаторыя старажытныя элементы. Новыя святы былі санкцыянаваныя дзяржавай, праводзіліся ў калгасах і саўгасах на полі пад